

Megjegyzések

Benczes Réka *Rhyme over Reason: Phonological Motivation in English* című akadémiai doktori értekezéséhez

1. A doktori eljárások kiinduló alapkérdése szokásosan az, hogy a benyújtott értekezéshez a megfelelő tudományágat jelölte-e meg a pályázó. Nos, kétségtelen, hogy ez az értekezés a nyelvről szól (konkrétan az angol nyelvről, de némi kitekintéssel más nyelvekre is), úgyhogy más tudományág nemigen jöhet szóba. Másfelől azonban az értekezésben tárgyalt kérdések az utóbbi kétszáz évben a szorosan vett nyelvtudomány érdeklődési körén kívül, vagy legfeljebb annak perifériáján helyezkedtek el, inkább az újságok vasárnapi mellékleteiben, vagy újabban az internetes csevegések színterein voltak otthon. Korábban évszázadokon, talán évezredekken keresztül a nyelv iránti érdeklődés legfontosabb területének számított az egyes szavakkal, szócsoportokkal, a szókincs különféle szeleteivel való bíbelődés, a szavak hangalakja és jelentése közötti mágikus összefüggések feltárásának igyekezete, de a nyelvtudomány – legalábbis az újgrammatikusok fellépésétől kezdve, és a huszadik század legnagyobb részében még inkább – egyszerűen nem ilyesmiről szólt. Míg azután az utóbbi harminc-negyven évben először a kognitív nyelvészet, majd a különféle analógiás és/vagy sztochasztikus megközelítések és a korpuszalapú vizsgálatok térhódítása visszahozott a komoly nyelvtudományba is sok olyan kérdést, amelyekhez hasonlókkal ez az értekezés foglalkozik. És bár a szerző megközelítésmódja talán még mindig határeset a nyelvről való népi vélekedések és a tudományosan megalapozott nyelvészeti vizsgálódás között, ma már nem mondhatjuk olyan egyértelműen, mint ahogy a huszadik század legnagyobb részében tettük volna, hogy mindez ne lenne a nyelvtudomány része.

2. Egy másik szokásos alapkérdés az, hogy a dolgozat a szerző saját önálló munkájának tekinthető-e. Persze eszem ágában sincs azt sugallni, hogy a szerző ne saját maga írta volna a szöveget az első szótól az utolsóig; viszont az egész értekezés egy jó nagyra nőtt *survey article* vagy éppen egy jól megírt kézikönyvfejezet benyomását kelti: új kutatási eredményt nemigen tartalmaz, hacsak a szerző korábbi publikációiból idézett saját eredményeit nem számítjuk annak, vagyis az akadémiai doktori értekezések szokásos bevezető irodalomismertető, irodalmi háttérrel összefoglaló fejezetén nem nagyon megy túl (legfeljebb terjedelemben). Ebben a zsánerben kiváló teljesítmény, a bőségesen felhasznált szakirodalomból merített anekdotikus példák, adatsorok és eszme-futtatásokon keresztül a pszichológia, a pszicholingvisztika, a kognitív metaforák elmélete, a kulturális antropológia, kultúrtörténet, anyanyelv-elsajátítás, idegennyelv-oktatás stb. tájait bejárva, a márkanévek, képregények, gyermekversikék, nyelvbotlások (részben talán spontán, de főleg konstruálnak tűnő vagy éppen tudottan konstruált példányai), szójátékok, szófacsarások vonzó (de hétköznapi, nem pedig nyelvészeti értelemben vonzó) területeit sem elkerülve, néha veszélyesen közel járva a Czuczor–Fogarasi stílusú délibábos nyelvészkedéshez vagy az emberi nyelv keletkezésére vonatkozó naiv spekulációkhoz, összességében mégis jól olvasható, érdekes könyv született, nem csodálom, hogy a Cambridge University Press tavaly meg is jelentette. Bizonyosra veszem, hogy nagyobb könyvpiaci siker lesz, mint megannyi komoly szaktudományos monográfia.

3. A műnek az alcímben is kiemelt két kulcsfogalmát, a *motiváltságot* és a *fonológiát* a szerző sajátos értelemben használja. A motiváltság ugyanis, legalábbis a klasszikus saussure-i értelemben, nem az önkényesség ellentéte, hanem annak *alesete*: a motivált nyelvi jelek az önkényes nyelvi jeleken *belüli* (valóban graduális) kategóriát/kontinuumot képeznek, és élesen szemben állnak a természetes, tehát nem konvencionális, de nem is kompozicionális, végső soron nem nyelvi jelekkel. A *fonológia*, *fonológiai szabály* stb. fogalmát pedig a szerző

úgy használja (vö. pl. „While the etymology of the word [*chatter*] is onomatopoeic, its form has undergone significant modifications to adapt to the confines of phonological rules”, 74. old.; a mondat vége lényegében értelmetlen), ahogy a nem-fonológusok (pszicholingvisták, gyermeknyelvi szakemberek, nyelvtörténészek, sőt sajnos néha még szintakták is) gyakran teszik: valamilyen ködös, a nyelv hangdomíniumával (és/vagy írott formájával!) valamiféle módon kapcsolatban álló jellegzetességekre, tulajdonságokra utaló általános fogalomként, nem pedig a fonológiai szakirodalom jól körülírt, pontosan meghatározott tudományos fogalmaként, illetve fogalomrendszereként. A szerzőnek a fonológia (és a fonetika) terén való viszonylagos járatlanságára utalnak az olyan esetek is, mint amikor pl. az *orangután* szó első és második felét egy-egy szótagnak (*syllable*) nevezi (37. old.), amikor a *gl-*, *br-* típusú szókezdeteket CV szókezdetként azonosítja (61. old.), vagy éppen az, hogy rendre eltéved a magánhangzótérben (és ezért az [i]-t „front low vowel”-nek (94. old.), az [æ]-t „low back vowel”-nek (95. old.), a *you*, *there*, *that* szavakban előforduló [u: ə ə] magánhangzókat pedig egységesen „low back vowel”-nek (95. old.) nevezi). Az sem vall különösebb fonológiai iskolázottságra, hogy nemigen tesz különbséget hangok és betűk között (pl. 51., 76. old.) és *wr-*, *-ick*, *-inge*, *-ight* fonesztémákról beszél: 54–55. old.).

4. A szerző dicséretére legyen mondva: gyakran idéz (illetve összefoglal) az övével szöges ellentétben lévő nézeteket is, amelyek ellentmondanak a könyv fő mondanivalójának. Például: „the meanings that are provided with the sound symbolic segments are quite general and (...) do not seem to say much. After all, the meaning associated with *-ap*, “bounded thing, action or event”, is so broad that it is hard to see the semantic affinity within *rap*, *snap* or *tap*. There are also plenty of words ending in *-ap* in English that do not seem to fit this meaning association at all – such as *chap*, *crap* or *map* (...). Similar problems arise with the initial phonestheme *squ-*, the associated meaning of which is provided as “something soft, spongy, squishy or compressed”: the word *square*, for example, seems to fit only the “compressed” bit of the gloss [hogyhogy? – SP], but definitely not the “soft”, “spongy” or “squishy” features” (53. old.); „there is a strong temptation to view within this context *-ight* as a phonestheme in its own right, associated with “vision”. Accordingly, *night* is “negative vision” (i.e., vision is obscured), *light* is “positive vision” (vision is favoured) and *sight* is neutral (...). However, (...) the status of *-ight* as a phonestheme is dubious at best; (...) it is undermined by *right* and *fight*, for example”, (55. old.); „sound and meaning associations are not always the result of clear imitation (...). An example (...) is (...) the *sw-* cluster, in which – objectively speaking – there is not much to suggest a “swinging movement”.” (55. old.); „a systematic and objective study of the productivity of phonesthemes generally in English word-formation is not possible”, (62. old.); „onomatopoeia is largely based on convention (just as language is), which is often underestimated in comparison to the perceived “natural link” that we are inclined to feel in the case of onomatopoeic words”, (74. old.); „Many of the word forms that are designated as “onomatopoeic” (...) have become conventionalized to such a degree that the motivated link between form and meaning is purely a matter of subjective opinion. Nevertheless, and despite their often conventional nature, we frequently feel onomatopoeia to be “natural”. We come to think of the word form that is supposed to imitate a particular sound as just right, even if on closer inspection the word form does not even come close to the sound that it is supposed to resemble” (125. old.). – Ám az efféle esetekben ahelyett, hogy okos érveléssel megcáfolná az ilyen vélekedéseket (amelyekkel, mondanom sem kell, a magam részéről tökéletesen egyetértek), egy egyszerű „Mátfelől” vagy „Ugyanakkor” fordulattal folytatja az irodalom ismertetését; nem vitatkozik az övével ellentétes nézetekkel, csupán idézi őket.